

С. В. Ч а й к о в а

МОЎНАЕ ВАР'ІАВАННЕ ЖАНОЧЫХ УЛАСНЫХ ІМЁНАЎ У ВЫДАННЯХ СКАРЫНЫ

У друкаваных выданнях беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара Францыска Скарыны зафіксавана каля ста жаночых уласных імёнаў, многія з якіх пададзены ў двух і больш арфаграфічных варыянтах: *Авигайль* (*Авигайла*), *Ависаи* (*Ависаия*), *Арара* (*Арарыя*), *Асенехъ* (*Асенеха*), *Ахимом* (*Ахинома*), (*Верасавей* (*Версавиа*, *Версавия*), *Дина* (*Дына*), *Егла* (*Егля*), *Елисаветъ* (*Елисаветъ*, *Елисаветъ*), *Иудифъ* (*Июдитъ*, *Июдифъ*, *Юдифъ*), *Маала* (*Мааля*), *Маара* (*Мара*), *Мариам* (*Мария*), *Мелха* (*Мельха*), *Михола* (*Михоля*), *Ноема* (*Ноеми*), *Раавъ* (*Раава*), *Сава* (*Савва*), *Сараи* (*Сарра*). Яны служылі для наймення асоб па роднасных кроўных адносінах:

Ависа “дачка ізраільскага цара Захарыя” (СМС,13 – у далейшым пазначаны старонкі ІІІ тома “Слоўніка мовы Скарыны”), *Азува* “маці Іасафета (22), *Акса* “дачка Калефа “ (23), *Амитаиль* “маці Седзяхія (27), *Апсида* “маці Манасія” (32), *Арара* (*Арарыя*) “маці Агея і Семмая” (33), *Аталия* “дачка ізраільскага цара Амрыіна (41), *Бозра* “маці Іавала” (48), *Версавей* (*Версавиа*, *Версавия*) “дачка Эліяма, маці Саламона (58), *Велфемаха* “дачка Саламона”(62), *Восора* “маці Іова” (64), *День* “дачка набожнага чалавека Іова на зямлі паміж Ядомам і Пустыннай Аравіяй” (85), *Дина* (*Дына*) “дачка Якава, сына Ісака і Рэвекі, жыла ў Егіпце”(85), *Евва* “жонка Адама” (87), *Евга* “жонка Адама, створана Богам з рабра Адама” (87), *Егла* (*Егля*) “дачка Ефера” (92), *Едотрафета* “дачка Саламона” (94), *Елисаветъ* (*Елисаветъ*, *Елисаветъ*) “жонка Аарона, брата Маісея” (100), *Еревса* “маці іудзейскага цара Іанафана” (107), *Етели* “маці Азарыя” (114), *Зевид* “маці Іахіна” (123), *Зузана* “жонка Яфіма” (125), *Идида* “маці Асія” (127), *Иоада* “маці ізраільскага цара Іааса” (129), *Иудифъ* (*Июдитъ*, *Июдифъ*, *Юдифъ*) “дачка Мерары” (138), *Касия* “другая дачка Іова” (143), *Козва* “дачка князя Сура Мадзіямскага” (145), *Корнустыба* “дачка Іова” (145), *Маала* (*Мааля*) “дачка Ефера” (152), *Мариамъ* (*Мария*) “сястра Маісея і Арона” (159), *Мария* “прачыстая дзева, панна Марыя, маці Ісуса Хрыста” (159), *Маха* “дачка Авесалома, маці ізраільскага цара Асы” (161), *Мелха* (*Мельха*) “дачка Аўрама” (163), *Мериамъ* “дачка Аўрама” (164), *Мерова* “першая дачка Саула” (165), *Моляха* “дачка Саула” (169), *Ноесха* “дачка Геліафана, маці Іаакіна” (178), *Ноя* “дачка Ефера” (179), *Олибама* “дачка Анана” (180), *Расфа* “дачка Ахаіса” (188), *Салома* “маці апостала Якава старшага і евангеліста Іаана з Галілеі” (196), *Севия* “маці Іааса” (202), *Серва* “маці Ераваама” (208), *Терса* “дачка Салфата” (220);

Асобную групу складалі някроўныя жаночыя намінацыі: *Авигайль* (*Авигайла*) “жонка магутнага чалавека Навала ў паўднёвай Іудзеі” (12), *Ада* “жонка Ісава” (17), *Адда* “адна з жонак Ламеха” (18), *Ахимом* (*Ахинома*) 1. “Адна з жонак ізраільскага і іудзейскага цара Давыда” 2. “Жонка ізраільскага цара Саула” (45), *Вамерафа* “другая жонка Ісава” (53), *Васемаха* “жонка Ісава” (54), *Вастха* “жонка цара Асвера” (54), *Далида* “філістымлянка, якая пакарыла сэрца Самсона, а затым здрадзіла яму” (82), *Зареса* “жонка Амана” (122), *Заря* “жонка Амана” (123), *Маара* (*Мара*) “так назвала сябе жонка Елімелеха Наема, што значыла “горкая або засмучаная”” (153), *Меезавель* “жонка Адада” (162), *Мезавиль* “жонка цара Алдада” (163), *Орфа* “маавіцянка, нявестка Наемі, жонка Хілеона” (182), *Рома* “палюбоўніца Нахора, аднаго з братоў Арама” (192), *Руфъ* “маавіцянка, жонка Ваоза, прамаці Хрыста” (193), *Сараи* (*Сарра*) “жонка Аўрама” (199), *Селля* “адна з жонак Ламеха” (204), *Сефора* “жонка Маісея” (209), *Тафна* “жонка Фараона” (219), *Фамара* (*Фамаръ*, *Ифамаръ*) “хананеянка, нявестка Іуды” (225), *Фамна* “наложніца Еліфаза”

(225), *Фененна* “другая жонка Гелкана, бацькі Самуіла” (229), *Хекура* “другая жонка Аўрама” (237), *Яхиль* “жонка Явера” (247).

Часта імёны адначасова спалучалі кроўныя і някроўныя адносіны: *Анна* “маці Самуіла, адна з жонак Елкана, у сваёй хвалебнай песні ўслаўляла далёкае будучае” (31), *Асенехъ* (*Асенеха*) “дачка Пуцырфія, жонка Іосіфа” (37), *Ваземаха* “маці Рагуіла, жонка Ісава” (51), *Вирсавия* “дачка Еліама, жонка Урыя” (63), *Есферъ* “дачка Амінадава з пакалення Веньяміна, жонка Артаксеркса, які абвясціў яе іўдзейскай царыцай” (114), *Иудифа* “дачка Воера, жонка Ісава” (138), *Лия* “старшая дачка Лавана, жонка Якава, маці сыноў Рувіма, Сімеона, Левія, Іуды, Ізахара, Зевулону і дачкі Дзіны” (150), *Мааха* “адна з жонак Раваама, дачка Авесалона” (153), *Мельхоля* “малодшая дачка Саула, жонка Давыда” (164), *Михола* (*Михоля*) “дачка Саула, жонка Давыда” (167), *Ноема* (*Ноеми*) “сястра Тувалкаіна, жонка Елімелеха” (178), *Оливама* “дачка Анны, адна з жонак Ісава” (181), *Охавейъ* “жонка Амрама, дачка дзядзькі свайго” (183), *Раавъ* (*Раава*) “распусніца ў Іерыхоне, жонка Саламона, прамаці Ісуса Хрыста” (187), *Рахиль* “малодшая дачка Лавана і другая жонка Якава” (189), *Ревека* “дачка Вафуіла, сястра Лавана, жонка Ісака” (190), *Ресфа* “дачка Ахаіса, палюбоўніца Саула” (191), *Салюмифъ* “дачка Дамврыя з роду Дана, жонка егіпцяніна” (197), *Семфора* “дачка свяшчэнніка Іафора, жонка Маісея” (206), *Тамна* “сястра Латана, палюбоўніца Еліфаза” (219), *Яхаведъ* “дачка Левія, жонка Амрама” (247).

Нязначная частка імёнаў служыла для называння жанчын па роду дзейнасці: *Абра* “служанка Іудзіф” (9), *Ависаиа* (*Ависаия*) *Синамитская* “жанчына з пакалення Ізахара, служанка Давыда пры яго старасці” (13), *Афалия* “іўдзейская царыца” (41), *Сава* (*Савва*) “эфіопская царыца, паспытала Саламона загадкамі пра яго мудрасць” (194), *Фуя* “яўрэйка, царская служба” (233) ці спалучала род дзейнасці з роднаснымі адносінамі: *Агара* (*Агаръ*) “егіпцянка, жыла ў сямействе Аўрама як служанка, рабыня, жонка” (15), *Дельвора* (*Дельвора*) “карміцелька (нянька Рэвекі); жонка Лапідота, праракія і суддзя ў Ізраілі” (84), *Зелфа* (*Зельфа*) “сірыянка, служанка Ліі, жонка Якава, маці Гада і Асера” (124), *Олда* “жонка Шалума, прарочыца часоў цара Осія” (180).

Сустракаюцца жаночыя антрапонімы, якія называлі багінь і прадстаўнікоў хрысціянскага веравызнання:

Артемидея “грэчаская багіня, дачка Зеўса і Лета, сястра-блізня Апалона” (36), *Астарта* “грэчаская багіня, жаночае бажаство фінікіян і сірыйцаў” (41), *Клавдия* “рымская хрысціянка” (145), *Лидия* “набожная жанчына з горада Фіятыр, якая гандлявала прафірай і перайшла ў яўрэйства” (150).

Найчасцей ў выданнях Скарыны выкарыстоўваліся імёны старажытнаяўрэйскага паходжання: *Ависага* “бацька памылкі”, *Агаръ* “уцёкі”, *Ада* (ад ст.-яўр. *‘ā dā*) “упрыгожванне”, *Ана* “учуванне”, *Анна* (*Нап̄а*, ад ст.-яўр. *חַנָּה*) “міласлівая”, *Валла* “страх, баязлівасць, сціпласць”, *Васемафа* “бальзамічная, пахучая, прыёмная”, *Вирсавия* “дачка клятвы”, *Далида* “жаласная, бедная, няшчасная”, *Девора* (ад ст.-яўр. *Deboṭa*) “пчала”, *Дина* “суд”, *Ева* (*Наӣа*, ад ст.-яўр. *חַיָּה* – жывая) “жыццё”, *Елисавета* (ст.-яўр. *‘Eliseba’*) “бог ёсць клятва яе”, *Зара* “сонца”, *Зельфа* “купля, дробязь”, *Лея* (ст.-яўр. *Le’a*) “зацверджаная, слабая”, *Мааха* “прыгнечанне”, *Мариам* (*ма̄а*, ад ст.-яўр. *ma’ar*) “высокая”, *Мария* (ст.-яўр. *Miriam*) “узвышаная, узнесеная”, *Мелхола* “ручай, паток”, *Мерова* “прымнажэнне”, *Наама* (*Наема*) “прыгожая, мілавідная”, *Ноа* (ст.-яўр. *No’ah*) “ліслівая, ласкальная”, *Ноема* “прыёмная, прыгожая”, *Оливема* “шацёр вышыні”, *Орфа* “жаночыя валасы, космы на лбе”, *Раавъ* “свабода”, *Рахиль* (ст.-яўр. *Rahel*) “млекакормячае, маці-аўца”, *Ревекка* (*Ribaqa*; ад ст.-яўр. *ṛabaq*) “ланцугі, кайданы, паланенне прыгажосцю”, *Руфь* “сяброўка, прыяцелька, дружалюбная”, *Саломея* (ад ст.-яўр. *ṣalom*) “мір”, *Сара* (*Sarra*) (ст.-яўр. *Sarā*) “спадарыня мая, спадарыня мноства”, *Фамарь* “пальмавае дрэва”,

Феннана “карал”, Хеттура “духмянасць”.

Некалькі імёнаў паходзяць з класічных моў — лацінскай і грэчаскай:

Клавдия — жаночае да мужчынскага імя Клавдий, што азначае *claudus* — кульгавы;

Руфъ — лац. *rufus* “залаціста-жоўты, рыжы”;

Артемида — у антычнай міфалогіі багіня палявання;

Астарт — магчыма ад грэч. *aste* — “гараджанка”;

Лидия — грэч. *Lydia* — Лідзія (вобласць у Малой Азіі).

Лёс жаночых уласных асабовых найменняў са старадрукаў Скарыны ў мовах усходніх славян неадназначны. Толькі некалькі аналізуемых антрапонімаў (Анна, Ева, Елісавета, Клавдия, Лидия, Лия, Мариам, Мария, Рахиль, Саломія, Сарра) змешчаны ў святцах праваслаўнага календара (ПК), а г.зн. актыўна выкарыстоўваліся на “ўсходняй славяншчыне”. Астатнія імёны ўжываліся ў асноўным яўрэйскім насельніцтвам. Цяпер большасць з іх ўстарэла і знаходзіцца ў пасіўным складзе яўрэйскай антрапанімічнай лексікі.

Як адзначае даследчык антрапаніміі М.В.Бірыла, у помніках беларускай пісьменнасці “ўласныя асабовыя жаночыя імёны сустракаюцца значна радзей, чым імёны мужчынскія. Гэта тлумачыцца, з аднаго боку, тым, што ўсе юрыдычна-прававыя дакументы афармляліся на галаву сям’і — на мужчыну, а з другога боку, тым, што ў многіх выпадках у найменнях асоб жаночага полу жаночае імя не ўжывалася. У такім разе характарызаваці жанчыну па імені мужа”.

З ліку аналізуемых “скарынаўскіх” жаночых антрапонімаў на тэрыторыі Беларусі ў XVI—XVIII стст. зарэгістраваны толькі імёны Анна і Мария.

Адны ўласныя асабовыя жаночыя імёны, якія зафіксаваў першадрукар у сваіх выданнях, у сучасных мовах усходніх славян захаваліся ў нязменным выглядзе (параўн. Ада (руск.) — Ада (бел.) — Ада (укр.), Руф (руск.) — Руф (бел.) — Руф (укр.). Але, як адзначае М.В. Бірыла, “агульным для ўсходнеславянскай антрапаніміі было арфаграфічнае асваенне хрысціянскіх імён”², таму многія антрапонімы адрозніваюцца правапісам моў усходніх славян” (параўн. Ева (руск.) — Ева (бел.) — Єва (укр.), Лия (руск.) — Лія (бел.) — Лія (укр.), Мария (руск.) — Марыя (бел.) — Марія (укр.), Рахиль (руск.) — Рахіль (бел.) — Рахіль (укр.), Ревекка (руск.) — Рэвека (бел.) — Ревека (укр.), Сарра (руск.) — Сара (бел.) — Сарра (укр.) і інш.

Такім чынам, сучасная руская мова атрымала ў спадчыну найменні: Ада, Анна, Артемида, Дина, Ева, Елісавета, Клавдия, Лидия, Лия, Мария. Антрапонімы Мариам, Ноя, Олда, Рахиль, Ревекка, Саломея (Соломея), Сарра ўстарэлі, а таму з’яўляюцца рэдкаўжывальнымі (СРЛИ); украінская мова карыстаецца імёнамі Ада, Анна (Ганна), Діна, Есфір, Клавдія, Лія (Лея), Лідія, Марія, Рахіль, Руф, Сарра, Саломія, Єва. Імя Ревекка падаецца ў слоўніках уласных імёнаў як устарэлае; у актыўным ужытку беларускай антрапанімічнай лексікі знаходзяцца найменні: Ада, Ганна, Дзіна, Ева, Клаўдзія, Лідзія, Лізавета, Лія, Марыя, Саламея, у пасіўным — антрапонімы: Арцяміда, Дзябора, Ольда, Рэвека (САУІ).

Спасылкі

1. Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. Мн., 1966. — С. 173.
2. Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. Мн., 1982. — С. 10.

Умоўныя скарачэнні

ПК — Православный календарь. Алфавитный список имён святых. Молитвослов. — Мн., 1996.

САУІ — Суднік М.Р. Слоўнік асабовых уласных імён. — Мн., 1965.

СВІЛ – Словник власних імён людзей. – К., 1976.

СМС – Слоўнік мовы Скарыны. Складальнік Анічэнка У.В. – Мн., 1994. Т. 3.

СРЛИ – Петровский Н.А. Словарь русских личных имён. – М., 1980.

Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Ф.Скарыны

Паступіў 7.09.1999

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ имени Ф.Скорины